

ŞEMS'İN HÂMUŞ/SUSKUNLUĞUNUN SEBEPLERİ VE ONUN KONUŞAN DİLİ: MEVLÂNÂ*

HÜLYA KÜÇÜK

Bu bölüm, günümüzde yazılmış Farsça, Türkçe ve Arapça birçok kaynağa dayanarak Şems-i Tebrîzî (kayboluşu: 645/1247) ve Celâleddîn er-Rûmî (v. 672/1273) arasındaki ilişkinin farklı bir boyutunu incelemeye çalışmaktadır. Onların sıkı ilişkisi, Mevlânâ'nın coşkun bir şâire dönüşmesi için çok önemli temel bir unsurdu. Bu sebeple Mevlânâ'nın şiirlerindeki coşkunluğu anlamak, tabii olarak Şems-i Tebrîzî'yle başlar.

Şems-i Tebrîzî'nin Mevlânâ Celâleddîn er-Rûmî ile yakın ve mistik ilişkisi, Mevlânâ'nın onu tanıdıktan sonra ciltler dolusu şiirler yazan kendinden geçmiş bir şâir olduğunu konuyu çalışan herkes tarafından bilinmektedir. Bundan dolayı elinizdeki kitapçık, bu ilişkinin boyutlarını açıklamaya sayfalar ayırmak yerine, Şems'in neden şiir yazmadığını ve Mevlânâ'nın nasıl onun şiirlerini kağıda döken bir şair haline geldiğini, yani nasıl “onun konuşan dili” haline gelerek coşkun bir şâir olduğunu, daha da önemlisi bunun “ilâhî bir görevlendirme” olduğunu, burada aklın çok az rol oynadığını açıklamaya çalışacaktır.

Aslında bu mes'ele elimizde dolaşan birçok biyografi kitabında ve Şem'sin Makâlât'ında birçok pasajda dile getirilmiş olmasına rağmen, hak ettiği önemin verilmemesi

ve şimdiye kadar Mevlânâ/Mevlevîlik araştırmacılarının dikkatini fazla çekmemiş görünmektedir ve bu sebeple açılmasına ihtiyaç vardır.

Müşâhedelerini Anlatamayan Şems'in Dili:

Mevlânâ Celâleddîn Er-Rûmî

Şems-i Tebrîzî, “müşâhede ettiklerini anlatamıyacak durumda olduğunu” ilk kez, erken dönemdeki şeyhlerinden Baba Kemal Tebrîzî/ Cendî'ye (v. 672/1273) söylemişti: Şems ve ünlü bir aşk yolu sufisi Fahreddin Irâkî (v. 688/1289) , Daşt'tan Türkmenistan'a yaptığı bir yolculuklarında haydutların saldırısına uğrarlar ve Baba Kemâl Cendî'nin dergâhına sığınmak zorunda kalırlar. Burada kaldıkları sürede, onun sohbetlerini dinleme ve faydalanma fırsatı elde ederler. Kendisiyle birlikte onun sohbetlerine katılan ünlü bir aşk yolu sufisi Fahreddin Irâkî (v. 688/1289) , duygularını rahatça şiirlerde ifade ettiği halde o ifâde edememektedir. Şeyhi Baba Kemâl'in: “Neden sen de müşâhedelerini anlatmıyorsun? Sen bir şeyler müşâhede etmiyor musun?” tarzındaki bir sorusuna karşılık olarak: “Bilakis ondan daha çok sırlar ve hakikat müşâhede ediyorum fakat

* Bu makale yazarın, 6-9 Ağustos 2014'te Montreal/Kanada'da düzenlenmiş olan 10. ISIS (International Society for Iranian Studies) Biennial Conference' (İki yılda bir düzenlenen konferans)'te sunduğu, “A Tongue for Shams of Tabriz: Mawlânâ Jalâl al-Dîn Rûmî” adlı tebliğin gözden geçirilmiş tercümesi ve yazarın, Sultan Veled. Maârif İsimli Eseri ve Şerhi (İnsan Yay., İstanbul, 2023) adlı kitabından derlemedir.

onun bildiği ıstılahları bilmediğimden müşâhedelerimi onun gibi ifade gücünü kendimde bulamıyorum” diyince şeyhi ona şöyle dua eder: “Hak sübhânehu ve taâlâ sana öyle bir arkadaş nasîb etsin ki evvelin ve âhîrinin/öncekilerin ve sonrakilerin marifet ve hakikatlerini senin adına ızhar etsin. Hikmet ırmakları onu kalbinden diline akıtsın, harf ve ses elbisesine bürünsün. O elbisenin süs ve nakşları da sana ait olsun”. Şüphe yok ki kendisi için dua edilen bu arkadaş, Mevlânâ Celâleddîn Rûmî olacaktır.

** Bu makale yazarım, 6-9 Ağustos 2014'te Montreal/Kanada'da düzenlenmiş olan 10. ISIS (International Society for Iranian Studies) Biennial Conference' (İki yılda bir düzenlenen konferans)'te sunduğu, "A Tongue for Shams of Tabriz: Mawlânâ Jalâl al-Dîn Rûmî" adlı tebliğın gözden geçirilmiş tercümesi ve yazarım, Sultan Veled. Maârif İsimli Eseri ve Şerhi (İnsan Yay., İstanbul, 2023) adlı kitabımdan derlemedir.*

Mevlânâ, önceleri sakin bir sûfî iken, onun aşkıyla, daha doğrusu onu anlatımda vasıta olarak kullandığı ilâhî aşk ile semâya başlamıştır. Onun Mevlânâ üzerindeki etkisi öyle büyüktür ki Divân-ı Kebîr'i, "Divân-ı/ Külliyyât-ı Şems olarak adlandırılmış, orada konuşan sanki Şems imiş gibi kabul edilmiştir. Bu, mistik bir içiçe oluşun sonucu olarak Şems'in Mevlânâ'dan konuşması anlamına gelir. Divân-ı Kebîr'de Şems'in bir adının da "hâmuş/suskun" olmasının başka bir mânâsı yoktur.

Şems kendisini, Mevlânâ'nın kürkü üzerindeki bir kurt/çuk olarak görür ve bu metaforun sebebini şöyle açıklar: "Hiç düzgün konuşmaktan, fesâhattan nasibim yoktu. Böylece diyordum ki : "Mevlânâ'ya Allah mükâfat versin. Hayırlı bir işe aracılık

etti." Mevlânâ'nın onun için yaratıldığını daha güzel ifade eden bir beyân olamaz ki bu Mevlânâ Celâleddîn er-Rûmî'nin kendisi tarafından da te'yid edilmişti. Şöyle ki bir gün Mevlânâ Şems'in başını öptü ve ona şöyle dedi: "Ben ben idim. Ama şimdi ben benim. Allah beni senin için yarattı. Ben dünyayı senin için sattım (dünya beni ilgilendirmiyor artık; sen benim tek ilgi odağımsın)." Bu bize Mesnevî'deki ünlü hikâyeyi hatırlatır niteliktedir: Birisi, arkadaşının kapısını çaldı. Arkadaşı: "Kim o?" diye sordu. Adam: "Ben" diye cevap verdi. Arkadaşı: "Git !" dedi ve "Kapıyı çalan sensin, ey gönülleri alan!" cevabını alıncaya dek kapıyı açmadı.

Şems güzel ve etkili konuşamadığına üzülmemektedir. Şöyle der: "Büyüklerden biri bana bir şey anlattı. Ben onu kuru sözlerle anlatabildiğim için üzülüyorum. Eğer Mevlânâ'nın dileği o ise bana ne devlet ki yüzümü o dilek tarafına çevirmişken Allah beni tekrar o tarafa yöneltti." Bu söyleyemediği sözlerin Mevlânâ tarafından keşfedilmesini beklediğini söylemektedir: "Güneş bütün âlemi aydınlatır. Benim ağzımdan çıkan sözleri ise pek parlak görünmemekle beraber, siyah perdeler altındadır. Bu güneş onların arkasında kalmıştır. Yüzleri göklere dönüktür. Halbuki yerlerin de göklerin de ışığı ondandır. Güneşin yüzü Mevlânâ'ya dönüktür." Şems, sözlerinin, kendi iç âleminde gizli olduğunu, onları dinlemek isteyenin kendisine yaklaştığını ama orada bir kapıcının oturduğunu/ herkesi içeri bırakmadığını söylerken yine Mevlânâ'ya imâda bulunmaktadır.

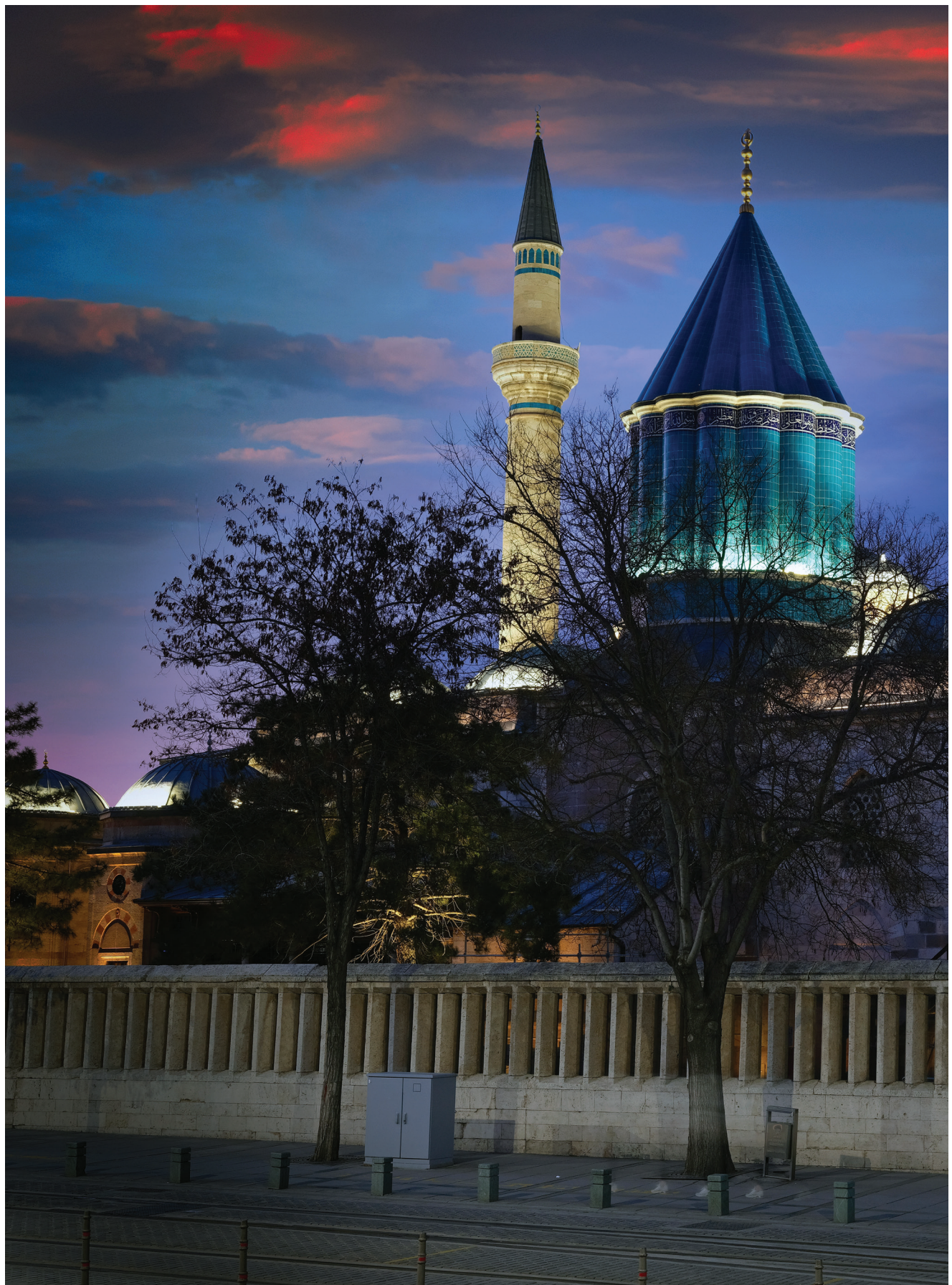
Şems, kendisini şu meşhur hikâyedeki inci tüccarına, Mevlânâ'yı da dalğıca

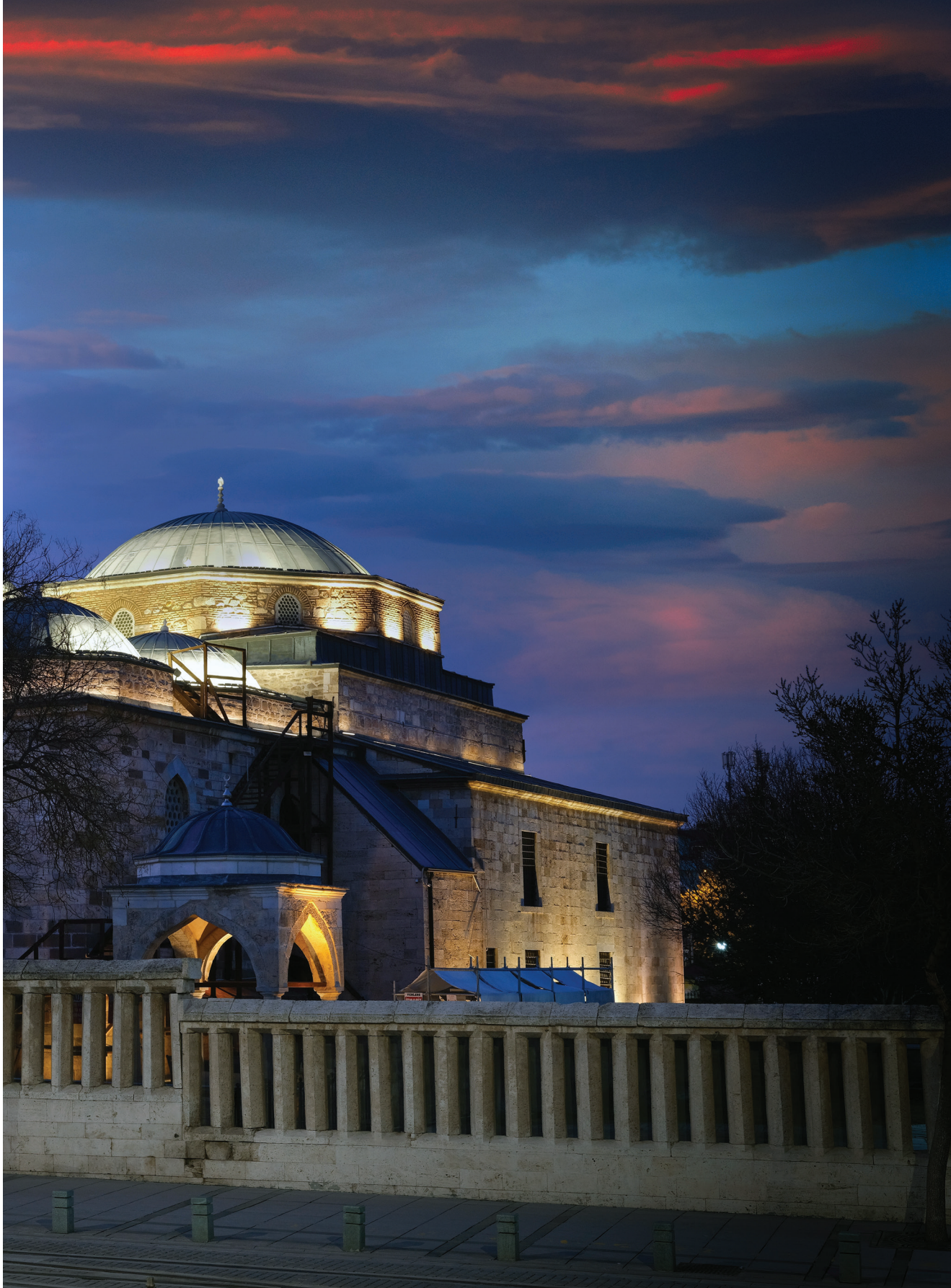
benzetmektedir: “Bu mesele elli kere dünyanın her tarafını gezerek denizleri, karaları dolaşan mücevher tüccarının hikâyesine benzer. Bu adam özellikleri kendinde saklı bir inci arıyordu. Geldiğini haber alan inci dalgıçları birbiri ardından koşardı. Ama aranılan incinin nasıl ve nerede olduğu, tüccar ile dalgıçlar arasında gizli kalmıştı. Tüccar, inciyi rüyasında görmüş; o rüyaya inanmış ve güvenmişti. Nasıl ki, Yusuf Peygamber (SAV), rüyaya inandığı ve kendisine Ayın, Güneşin ve yıldızların secde ettiğini rüyasında görerek bunun yorumunu bildiği için kuyuya atıldığı, zindana tıklandığı günlerde bile gecelerini hoş geçiriyordu. Şimdi dalgıç Mevlânâ’dır; cevâhir tüccarı da ben, yani Mevlânâ Şemseddin-i Tebrizî Allah bereketini sonsuzlaştırsın inci de ikimizin arasındadır. Diyorlar ki: «İnciye giden yol sizin aranızdadır. Biz ona yol bulalım.” “Evet,” dedim, “Fakat yol budur: Ben sana bir şey verin demiyorum, ben Allah yoluna gelin diyorum.” Şems, devamla Mevlânâ’ya nisbetle kendisini Mişkâtü’l-envâr/Nurlar Feneri’ne benzetmektedir: “Mevlânâ aydır. Benim varlığımın güneşine gözler erişemez. Ancak aya erişilebilir. Işığının ve aydınlığının son derece parlaklığından dolayı gözler güneşe bakamaz. O ay güneş’e erişemez, ama güneş aya yetişebilir. Nasıl ki yüce Allah Kuran’da, “Onu gözler kavrayamaz, ama o gözleri kavrar [En’am 8/ 103] buyuruyor.” Şems, Mevlânâ’yı Allah’ın dostu olarak görür; kendisi ise “arkadaşın arkadaşı”dır.

Şems, Mevlânâ’yı kendisinin bânını anlayan birisi olarak över: “Mevlânâ’nın yüzü güzeldir. Bizim de hem güzel hem de çirkin tarafımız var. Mevlânâ bizim güzel tarafımızı görmüş, çirkin tarafımızı görmemişti. Bu sefer iki yüzülük etmiyorum, çirkinliğimi

gösteriyorum ki, beni olduğum gibi görsün. Hem güzellik yönümü, hem çirkinlik yönümü anlatsın.” Şems Mevlânâ’yı Allah’ın “Latîf” sıfatının tecellisi olarak görürken kendisini hem Latîf hem de Kahrî sıfatının tecellisi olarak görmektedir. Kendisini bir velî bile saymamaktadır: “Bir de Allah’ın gizlenmiş kulları vardır ki, o şöhretli pirlere daha olgun, daha sevilmiş kimselerdir. Bazan da, halk arasında bunlardan daha şöhretli erler vardır. Çünkü onların (M. 28) dilini halk anlar. Mevlânâ sanıyor ki, o insan benim. Ama benim inancım öyle değil. Ben aranan ve istenilen bir kimse değilsem bile, arayandanım. Arayanın maksadı da aranılanlar arasından baş gösterir. Bana göre arayan Allah’dır. Fakat o aranılan sevgilinin hikâyesi hiç bir kitapta meşhur olmadı.” Ama Mevlânâ’nın Allah’ın velisi olduğuna inancı tamdır ve ona ancak güzel sözlerin layık olduğunu söyler. Onun bilgisi yücedir, sözleri de yüce ve değerlidir. O açık ve seçik konuşur. Konuştuğu zaman insanlar sözlerini anlar.

Bazı alanlar vardır ki Şems o alanlarda kesinlikle konuşamaz. Konuşsa, Mevlânâ küser, ama tevâzusundan bir şey söyleyemez. Bunun için Şems belli konularda kesinlikle konuşmaz ve Mevlânâ’nın sözlerine ihtiyaç duyar: “Mevlânâ’nın sözlerinden Şems çok faydalıyor,” demişler. Evet bana şu yönden faydası var ki, bu surette bize yardımcı olur, bana bazı işaretlerde bulunur. Ama o işaretler size değil, yalnız banadır. Onun hitabı da size değildir. Görüyorsunuz ya, beni bir garip olarak nasıl buldu; nasıl rahata, huzura kavuşturdu! Şu halde Mevlânâ kimin Mevlânâ’sıdır? “Mevlânâ Celaleddin, sanki beni şu zevk ve istekler âleminden [aşk] ateşe sürüklüyor. Ancak, beni bağlamak için zincir

Hız. Mevlana Türbesi

getiren o zata niyaz için nasıl gideceğim, diye düşünüyorum.” “Sonra şeyhin kendisi için yüz bin yıllık yol olan bir kimseye de rastlayamadım. Ancak Mevlânâ’yı bu sıfatta buldum. Şimdi Halep’ten tekrar dönüşümde de, o yine bu sıfatta idi . Bana deselerdi ki: “Baban seni çok özlemiş, mezarından kalkmış Telbaşir köyüne bir adımlık yerde seni görmek için bekliyor. Seni görüp tekrar mezarına dönecek. Gel! Artık babanı görmeye gel!” «Hayır, olsun! Ne yapayım,» derdim. Halep’ten bir adım bile dışarı çıkmazdım. Ben ancak Mevlânâ için geldim.”

Mevlânâ’ya göre Şems, Mutlak birliğin “sırrı” idi. Ve bu sırlar söylenirken, açık açık söylenmemeli üstü örtülü olarak sadece işaret edilmelidir. Mevlânâ ve Çelebi Hüsâmeddin arasında geçen şu diyalogda bu konu vurgulanmaktadır:

O, daba boş olur ki, dilberlerin sırrı, başkalarının sözü içinde söylenmiş gelsin.

Dedi: Ey bü'l-füzûl, beni reddetme; açık ve çıplak ve saklayıp esirgemeksizin söyle!

Perdeyi kaldır ve çıplak söyle; zîrâ ben dilber ile, gömleği ile berâber yatmam.

Dedim: Eğer o zâhirde üryân olursa, ne sen kalırsın, ne kenârın, ne ortan kalır.

Avni Konuk burada: “Ya’ni Şems-i Tebrîzî hazretleri, vahdet-i mutlaka sırrına mazhazardır; eğer bu sır kıssa ve hikâye libaslarından çıplak olarak, apaçık bir sûrette zâhir olursa, nazarında senin senliğin kalmaz; ve senin kenârın ve etrâfın olan taayyünât âlemi de ortadan kalkar ve senin rûhun ile cisminin arasında râbîta olan aklın da zâil olur.”

Mevlânâ şöyle devam eder:

Murâd iste; fakat ölçüyü de iste! Bir saman çöpü dağa tâkat getiremez.

Bir güneş ki ondan bu âlem aydımlandı, eğer biraz ziyâde gelse, hep yandı.

Fitne ve kavga ve kan dökücülük isteme; bundan ziyâde Şems-i Tebrîzîden söyleme!

Bunun nihâyeti yoktur; ibtidâdan bahset; git, yine bu hikâyenin tamâmını söyle!

Avni Konuk, son mısrayı şöyle şerh eder: “Ya’ni Hz. Şems’in esrârı hakkındaki sözlerin nihâyeti yoktur; zîrâ esrâr-ı vahdet biter ve tükenir şey değildir; binâenaleyh ibtidâdan bahs edelim ve dönüp yine bu hikâyenin tamâmını söyleyelim.”

Mevlânâ kendisini “Hakk’ın nurundan haberdâr” olarak görürken Şems’i “ Hakk’ın sırrından haberdâr” olarak görür. Şems ise, Mevlânâ, sırrının/ruhunun derinliklerinin temizliği sebebiyle sarhoştur. Mevlânâ’ya göre Şems, mânâların/ruhların sultanıdır. Ona nisbetle diğer ruhlar “bedenler” gibidir. Mânâlar, gıdalarını ondan alırlar. Hattâ diğer mânâlar ona nisbetle kelimeler gibidirler. Bu mânâlar, zâhiri bırakıp mânâlara bakanlarca kavranabilir. Çünkü mânâlar “ruhun ruhunun ruhudur”. Bu sebeple Mevlânâ Şems’e : “Sen benim aslımsın, mayamsın, benim mescidim, benim kilisemsin, benim cehennemim, benim cennetim, benim gencim, benim ihtiyârımsın” der.

Mevlevîliğin kurucusu olan Sultan Velede (623/1226-712/1312) göre, Şems, Mevlânâ’nın rehberidir ve her ikisi de Hakk’ın sevgilileridir. Hak, dualarını kabul buyurmuş ve onları azâp korkusundan emîn kılmıştır. Ama onların Hakk’tan aldıkları ders tamamen farklıdır. Sırrı kapısı, kapalıdır ve ancak başka bir veliyle karşılaşınca açılır. Ancak bu buluşma ile gerçek yol bulunur, tamamlanır ve olgunluğa erişilir. İşte, Mevlânâ da Şems’le karşılaştığında “Sırlar günışığı gibi

aydınlığa çıkmıştı”. Bu karşılaşmayla Mevlânâ “görülmesi imkânsız olanı” görmüş ve “işitilmesi imkânsız olanı” işitmişti.”

Şems’in kendisi tarafından yazılmış şiirleri yoktu. Tek eseri olan Makâlât, diğer adıyla Hırka-i Şems-i Kâmil, onun Sultan Veled tarafından derlenmiş sözlerinin toplamıdır. 138 beyitlik bir mesnevî Merğûbu’l-kulûb gibi başka eserlerin Şems’e isnadı edildiğini biliyoruz ancak bu isnadlar doğru değildir. Makâlât ‘ında Şems’in “okumaktan mutluluk ve sevinç duyacağı şiirleri yok” diye üzüldüğünü belirten sözleri de bunun bir delili olarak ele alınabilir: “Diyelim ki benim bir şiirim yok, bir eserim yok ki, bundan neşeleneyim; kendimden, kendi sözümden zevk ve heyecan duyayım. Öyle bir şaircik henüz dünyaya’ gelmedi. O, halde ben kim oluyorum? Allah beni yalnız yaratmış, tek başıma dışarı fırlatmış, yalnızca bir dağ başına bırakmışlar. Anam babam öldüğü için kurtlar, kuşlar beni besleyip büyütmüşlerdir. Nihayet söz alanı geniş ama o, geniş alanda mana daralıyor. Bu darlaşan mana alanının ötesinde başka mana olmayınca yazı ve söz alanının genişliği de kalmaz. Yazının kaleme gelmeyen sesi kısılır, harfler silinir. O zaman susmak, mana eksikliğinden değildir, belki de mânanın parlaklığındandır. Bu tıpkı Dişayil adındaki şeyhçiğin, cevher ve yün çuvalı arasındaki tartışmayı beğenmemesine, onu yermesine benzer. Ben şu sözlerimle yünü cevhere karıştırmak istemiyorum ki kokmuş ve bulaşık yünlerle onu yola getireyim. Benim sözümü onun sözü tarafına sürüklemek ve onu kendi sözü ile bağlamak istemem. İsâ Peygamber, doğar doğmaz konuştu. Hazreti Muhammed (SAV) de kırk yıl sonra söze başladı. Bu onun eksik oluşundan değil belki olgunluğundandır. Çünkü Hazreti

Muhammed (SAV), Allah’ın sevgilisiydi. Kula, «Sen kimsin?» diye sorarlarsa, «Ben, Allahın kuluyum,» der. Ama Sultana, «Sen kimsin?» diye sormazlar.” Ama bu çok da önemli değildir; insan başkasının yazdıklarını okumaktan da zevk alabilir: O eksik düşünceli cahil, hep kendi mektubunu okur. Dostunun mektubunu okuyamaz. Eğer bir satırcığını olsun okuyabilseydi, bu sözleri hiç söylemezdi. O, yalnız ve hâlâ o mektubu okur; işte o kadar. Halbuki onun eski mektubundaki eğri büğrü satırlar, karanlık ve bâtil sözler, hep kendi kuruntuları, kendi hayalleridir.” İnsan arkadaşlarının şiirlerini okumaktan da “zevk almalıdır”. Ama kendisi “okumaktan zevk alacak ve mutlu olacak “ şiirleri olmadığını söylediğine göre başkalarının şiirlerini okumaktan çok da mutlu değildir.

Şems: “Neden hep kendi mektubunu/ yazdıklarını okuyorsun? Neden arkadaşının mektubunu/yazdıklarını okumuyorsun? Akıllı olan, hep kendi mektuplarını/yazdıklarını okumaz.” Bu ifâdelerinin sebebini şöyle izâh eder: “Kendi sözünü hep ileri sürme ki, daha olgun olan sözleri uzaklaştırmasın! O eksik sözü anmak bu olgun sözün anılmasına engel olur. Bundan yani iyi sözden dem vur; ondan, kötü sözden dem vurma! Sizin nişanınızı söyleyen ve size ulaştırılan sözlerden bahsetmemen.

Bütün bu ifadeleri, kendisinin mektup yazamamasına rağmen, içinden geçenleri kendi adına yazan birisi olabileceğine işaret eder gibidir ki bu yine Mevlânâ’dır. Hatta Şems Makâlât’ının başka bir pasajında bunu açıkça ifade etmektedir: “Bende bir tamah varsa sadece Mevlânâ yeter bana. Unutmayın ki, siz hep kendi mektubunuzu

okudunuz hele dostun mektubundan da bir şeyler okuyun. Size bu daha faydalı olur. Bütün bu sıkıntılarınız, sizin hep kendi mektubunuzu okuyup da sevgilinin nâmesini okumamanızdan ileri geliyor. O hayal, ilimden, marifetten doğuyor. O hayalden sonra da başka bir ilim ve marifet vardır. O ilim ve marifetin de başkaca uzun hayalleri vardır. Bunlardan daha kısa, ayrı bir yol daha vardır ki, hiç bunlara benzemez. Ama o kestirme yolun da adını kötüye çıkardılar. Ona başka bir ad bulmak gerekiyor.”

Şems’in Kendi Dilinden Başka Dile İhtiyaç Duymasının Onbir Şebeci

Yukarıda söylenenlerle tamamen ters düşecek şekilde Şems, birçok dili konuşabildiğini belirtmektedir: Birçok ilmi Farsça’ya çevirebilmekte, herhangi bir kimsenin tabiatına uygun şekilde konuşabilmektedir. Meselâ dünyanın dörtte birinde insanlar yaşamaktadır ve onlar ne sorarsa sorsunlar onlara değişik şekilde cevap verebilecek dil yetenekleri vardır. Bu sözlerindeki tatlılığı içeren bir kitap da yoktur. Bu sebeple Mevlânâ: “Seninle tanıştıktan sonra kitaplar nazarımda pek tatsız kaldı” demişlerdir. Üstelik, güzel sözlerin insan üzerindeki tesirini de kabul etmektedir. Bunu şu hikâyeyle anlatır: Adamın birisi Kral’ın yakın arkadaşı olmuş. Ona güzel sözler söylüyormuş. Kral onun sözlerinden çok hoşlanırmış; çünkü kulağa güzel gelen kelimelerle konuşmuş. Bu güzel sözler sebebiyle kralın işleri yoluna girmiş. Hattâ, bu adam ölünce kral başka birisini aynı işi yapması için tutmuş ama bu adamın söylediklerinden önceki zevki ve mutluluğu alamamış, çünkü bu adam içinden gelerek

konuşmuyor, kendisini bunları söylemeye zorluyor ve takliden yapıyormuş.

Aslında kendi sözlerinin çok etkili olduğuna ama sözlerine herkes dayanamayacağına inanmaktadır. “Benim sözlerimde ateşin bir hal vardır; kimse dayanamaz. Ancak benim sözüm dinleyene merhem olur. Öyle kuvvetli bir etkisi vardır ki kendisini dinleyen deli olur. O söyler: “Herkes bilir ki tekkede cansız bir varlık bile yedi aydan fazla bana tahammül gösteremez. Medresede beni dinleyenler divâne olurlar, ama akıllı kimseleri niçin deli etmeli? O zaman onlarla konuşmaya imkân olmaz.” Ve Mevlânâ şöyle derken onunla tamamen aynı fikirdedir: “Akıllının biri gelir de biz âşıkların arasına katılmak isterse, ona yer vermeyiz, onu istemeyiz! Ama âşık gelince onu elinden tutar, içeri alırız; ona: “Hoş geldin!” deriz.” Başka bir yerde Şems şöyle der: “Benim meclisime yol bulan kimsede görülecek ilk etki, başkalarının sohbetinden soğuması, hoşlanmamasıdır. Hatta yalnız soğumakla da kalmaz, belki onlarla konuşamaz; onların sohbetine katılamaz. Bizim bazı dostlarımız esrarla neşeleniyorlar. Bu şeytan hayalidir; burada melek hayalinin bize yeri yoktur. Nerede kaldı ki şeytan hayali yer bulsun! Biz, melek hayaline bile razı değiliz. Şeytan hayali ne oluyor? Bizim dostlarımız niçin bizim o temiz ve sonsuz âlemimizden zevk duymasınlar? Bu âlem onları hiç farkına varmadan sarar, mest eder. Bu âlemin mübah olduğu hakkında halkın söz birliği vardır. Halbuki şarap haramdır.

Durum böyleyse, yani konuşması aslında etkiliyse, Şems neden konuşmamaktadır? Mevlânâ’ya etkisi konusuna girmeden önce gelin bu konuyu analiz etmeye çalışalım. Hemen belirtelim ki Şems’in Makâlât’ında

konuşma yeteneği ile ilgili çok sayıda söz ve beyânı vardır. Bunları bir araya getirip tasnif etmemiz yeterli olacaktır. Bunları dokuz maddede toplamak mümkündür:

1. Makâlât'ta bununla ilgili olarak göze çarpan ilk şey, çocukken başından geçen mistik bir tecrübesi sonucu konuşma yeteneğini kaybettiğidir. Şöyle der: "Çocukluk çağlarında bana garip bir hal gelmişti. Kimse bu halimi anlayamadı. Babam bile ne olduğunu bilmiyordu. Bana diyordu ki, «Sen divane değilsin bilmem ki bu gidişin sebebi ne? Sende bu yola gitmek için gerekli olan ne terbiye var, ne riyazat var ne de başka bir şey.» Babama dedim ki: Şu sözü benden dinle! Sen ve ben öyle bir haldeyiz ki sanki bir kaz yumurtasını tavuğun altına koymuşlar; bu yumurtadan kaz yavrusu çıkmış; biraz palazlaşınca bir su kenarına gelir, yavru hemen suya atlar. Ana tavuk etrafında çırpınır; ama o kümes kuşudur; onun suya girmesine imkân yoktur. İşte seninle ben de böyleyiz. Ey Babacığım! Ben kendimi yüzdürecek bir deniz görüyorum, benim yurdum o denizdir; halim de, deniz kuşlarının hali gibidir. Eğer sen benden isen gel! Yahut ben bu der'ya içinde senden değilsem git, kümes kuşlarına karış. Bu sözlerim sana armağan olsun!". Hep üzgün bir çocuk olduğunu da söyler. Makâlât'ın ilerleyen sayfalarında bu halinin mistik bir tecrübesiyle ilgili olduğunu anlıyoruz: "Ben çocuktum, bana sordu; ben de başımla işaret ettim, seni isterim dedim. Başını salladı, artık hiç bir şey söyleyemedim. Bir daha ağzım açılmadı. Ama bütün içim sözlerle, deyimlerle, manalarla dopdoludur idi. Öyle acayip bir hale gelmiştim ki, bu hal çocuk yaşında pek az kimselere nasip olmuştur. Horasan'dan gelen büyüklerden biri yönünden üstada bir gönül

açıklığı gelmişti, ona bir şeyler doğuyordu. «Bana gel, benim babam ol!» diyordu, beni buna zorluyordu. Onun çocukları için oldum; ne yapayım, onun hastası olmuştu. Bu saatte hastaların başına gidersek orada rahat vardır. Çünkü ulu Allah karşına ne çıkarırsa onu kendine tam bir mutlulukla sayarsın." Eflâkî de onun çocukken Allah'ı ve melekleri gördüğünü ve bunu olağanüstü bir durum değil de herkesin tecrübe ettiği bir durum sandığını anlatır. Babası da onun "çocukken ilhâm alanlar" dan olduğunu düşünmekteymiş.

2. Bazı dinî mes'eleler hakkında kalbinde şüpheler olması: Şems'in Makâlât'ında onun İslam'ın bazı mes'elelerinde şüpheleri olduğu için bu konular hakkında konuşmak istemediğini belirten pasajlar vardır. Meselâ şöyle der: "Mevlânâ hararetli konuşmadığı zaman da onu severler. Fakat onda «(o zaman için) fesahat (düzgün konuşma) neşesi yoktur,» derler. Ama daha sıcak konuşmaya başladı mı, o vakit onun gerçek değeri anlaşılır; sözlerindeki tatlılığa, gençler de yaşlılar da âşık olur. Onu severler. Onun benden ve benimle beraber olduğunu bilirler; benim onların inandığına inanmadığım yolundaki sözümün mânasını da anlarlar." Mevlânâ'nın Hak konusunda daima açık konuştuğunu da belirtir: "Hak bahsinde Mevlânâ hiç kapalı konuşmaz. Çünkü onunla çok derinlere daldım, ona her şeyi açıktan açığa anlattım. Bu nasıl olur? Mevlânâ konuşmaya başlayınca kabul ederler, özür dilerler, dervişçe başlarını eğip giderler." Burada "Şüphe içinde" olmanın mübtedi olmak anlamına geldiğine inandığına dikkat çekmeliyiz. Meselâ Hallâc'ın da hep biraz şüphe içinde olduğunu belirtir.

3. Sözlerinin, başkalarının sözlerine nisbetle güzel olduğuna ama “söylemek istediği şeylere” nisbetle yeterince güzel olmadığına inanmaktadır: Geçen gün hayalini karşıma getirdim, onunla tartışmaya koyuldum. Niçin bunların karşılığını açıkça ve olduğu gibi vermiyorsun, dedim. Hayalin bana şu cevabı verdi: Onlardan utanıyorum; istemiyorum ki incinsinler. Ben de buna karşılık verdim. Derken tartışma uzadı. Söylemediğim ne kaldı ki! Hayır, söylediklerim ne idi ki! Sanki hiç bir şey konuşmadık. Yani irfanı eksik insanların sözlerine nispetle her şeyi söyledik, ama kendi söyleyeceğime göre hiç bir şey söyleyemedik. Kısacası, kıyısına bile yanaşmadığı mânâlarla doludur.

4. Sözün Allah’ın sıfatlarından olduğuna inanmaktadır: Kelâm yani söz, Allah sıfatlarındandır. Çünkü Allah, Kelâm sıfatı ile görünür, kendi zatını gizler ki, söz halka erişsin de perde arkasında kalmasın. Yoksa perdede olan Zat sözünü halka nasıl duyurabilir? Bu onun elindedir, dilerse bu perdeyi önüne çeker, dilerse arkasına atar, onları perdeye sokmaz, derler. Perdelediği şeylerin de örtüsünü kaldırmaz” Allah, gücüyle herşeyi konuşturandır. Cansızlar da bundan istisnâ değildir.

5. Kendisinde konuşacak güç bulamamaktadır. İnsanlarla konuşmak, tartışmak, “ben” ve “biz” demek sözlerinin hatanın kaynağıdır. belki de onları kırmaya sebep olacaktır. Bunun yerine uzlette olmayı tercih etmektedir. Şöyle demektedir: “Konuştuğum zamanlarda çok kere pek tatsız hallere düşüyorum. Allahın zat’ından ayrılmaz sıfatları vardır. Mucize ve keramet ise kulun sıfatlarıdır. Allahın mucizesi olmaz. Çok makbul kullar vardır ki, onlara Allah

sıfatları yol gösterir. Şeyhin katında olduğun zamanlarda da başka şeyhlerin yanında da, çilede kalmayınca, sana devamlı bir halvet hali gelir. Öyle bir durumda olursun ki, hep yalnız kalmak istersin. Allahın öyle kulları vardır ki, yanlarına giden bir kimse onu daima halvette bulur. Bana da mademki hiç kimsenin mürid olması gerekli değil! Ben niçin ona bir şeyler söylemek kaygısına düşeyim ki, o da bana gücensin ve yolundan sapsın.” Henüz konuşmaya gücünün yetmediğini, çünkü bunun dinlemeyi bilmeyi gerektirdiğini söylemektedir: Tam olarak söylemek, tam olarak dinlemeyi gerektirir”. Belki de bu sebeple vaaz etmeyi de istememektedir: Vaaz etmek zor bir iştir. İnsan, söylediklerini önce kendisi uygulaması gerekir. Vaaz etme sırası kendisine gelince vaaz eder ama bunu isteyerek değil, mecbur olduğu için yapmaktadır: Vaaz etmese insanlar şikâyet etmeye başlayacaklardır.

6. Konuşmak istememektedir; çünkü herkes onun sözlerini dinleyebilecek durumda olmadığından konuşmak için belli özelliklere sahip insanlar aramaktadır: “Bu sözleri körler için söylüyorum. Çünkü onlar karanlıkta yarı ölmüş bir halde yürürler. Ancak ellerinde bir değnek olsa çukura düşmezler, belleri kırılmaz. Yarım görenlere bu öğüt gerekmez.”

7. Konuşmak için özellikle Mevlânâ’yı veya sözünü dinleyenleri istemektedir: “Mevlânâ’dan başka hiç kimseyle konuşmayayım. Yalnızca onunla sohbet edeyim”, “Benim için burada sizinle olmak hoştur. Gerçi Tebriz’e gitsem orada bana mal,-mülk, mevki ve yüce makâmlar verirler ama sizinle beraber burada olmak bana onlardan daha hoş geliyor. Bana mal ve makâm vaad edenler, sözümü dinlemez ve

anlamazlarsa bundan nasıl hoşlanabilirim? İnsan öyle kimselerden hoşlanır ki sözünü dinler ve anlarlar.” “Söz eri olan bir insanın içinde dalgalanan nice sözler vardır. Ancak onu dinleyecek yetenekte kimse bulunmazsa neye yarar?” Haddi zâtında Mevlânâ da aynı duygularla doludur ve bunu şöyle ifade eder: “Söylemeyeyim, susayım, herkese yüzümü ekşiteyim de bana sen söyleyesin, karşımda sen olasın; ben, ancak senden faydalanayım”.

8. Konuşmak istememektedir; vücut diline güvenmektedir: Bazen davranışların söz yerine geçeceğine, bir hareketin çok şey söyleyeceğine inanmaktadır. Şöyle der: Benim yanımda sözlerimin özetlerini dinledikten sonra kendimden bir şey söyleyemem, dedi. Şu halde sakalını, bıyığını birer birer yolsam, bu benim aydın görüşümün ifadesi ve benim sözüm olur mu? Ona göre, bazen bütün vücut bir dile dönüşür.

9. Konuşmak istememektedir, çünkü şeyhi Ebu Bekr Sellebâf gibi Melâmî'dir. Şems şöyle der: Şeyh Ebu Bekr'in (Sellebâf) de hırka vermek âdeti yoktu. Onun kendi şeyhini de göremedim ki, onda var mı yok mu anlayayım. Ancak ben de, bu istekle Tebriz'den çıktım ama bulamadım. Gerçi âlem boş değil, belki bir şeyh vardır. Hatta derler ki, filân şeyh hırka verdiği müridinin haberi olmadan ona hırka bağışladı; mal, mülk verdi ve öldü. Ben şeyhimi görmedim, ancak şu kadar öğrendim ki, kendisinden bir söz nakledene gücünirmiş. En çok incindiği kimseler, kendisinden söz nakledenlermiş. Böyle bir kimseyi de görmedim ki, o makamda olsun da kendisinde bu sıfat bulunsun.

10. Aslında bütün hikmetli sözlerin önceki sufiler/büyükler tarafından söylendiğini,

kendilerinin tek yaptığının onların sözlerini tekrarlamak ve taklit etmek olduğunu, bunun da tatsız olduğunu söylemektedir. Bütün belâgatlı, sembol ve metaforlar içeren sözler aslında önceki büyüklerin sözleridir. Şems tekrarı sevmez ve insanlara da tekrardan kaçınmalarını söyler. İnsanlar çok şeyler söylerler ama bunlar diğer insanların sözleri, hikâyeleri, şiirler, hadisler gibi önceden söylenmiş, yazılmış sözlerdir; kendi sözleri sayılamaz bile. Sırf bu sebeple konuşmak istememektedir: Söylenecek herşey söylenmiştir. Söylenecek yeni söz kalmamıştır.

11. Şems, diğer birçok sufi gibi ilahi konularda konuşmak istememekte ve Şems-i Tebrîzî, iş ilâhî sırlara gelince “uzun sözüm burada kısaldı”, “az çoğu gösterir, yâni söz az, mânâ çok olmalı” gibi klişelerle susar. Zirâ “sözün arsası (alanı) çok dardır. Ama mânânın arsası geniştir. Sözden geç ki bu alanı göresin.” Söz değişik şekillerde söylene de, yâni “sûretler değişik olsa da mânâ birdir.” Bu sebeple “sözün en hayırlısı, az olup delâleti/mânâsı geniş olanıdır. Hz. Mustafâ'nın (a.s.) kelâmı da bundan dolayı güzeldir.”

Şems-i Tebrîzî, zaman zaman, kendisinin çok açık konuştuğunu dile getirir ve: “Hz. Peygamber (a.s.) bile bu kadar açık söylemez. Bu onun güçsüzlüğünden değildi; çok meşguldü. Sözü uzatmak ve incelemek için yeterli vakti yoktu” der. Ona göre söz önemlidir; çünkü Allah'ın sıfatıdır (“Kelâm” sıfatı). Allah, Kelâm sıfatı ile tecelli eder ve zâtını perdeler ki söz halka erişsin de perde arkasında kalmasın.

Şems-i Tebrîzî, Beyâzid Bistâmî (v.261/874) ve Hallâc (v. 309/921) gibi sırrı tutamayıp şatahât çukuruna düşenlerin yaptıklarını da

Hz. Mevlânâ ve Hüsameddin Çelebi bir meclise iştirak ediyorlar. Sevâkıb-ı Menâkıb Tercümesi, Morgan Kütüphanesi

pek hoş karşılamaz. Sözlerindeki tekrardan dolayı kendisini bilgisizlikle suçlayan birisine: “Bu sözleri diğer kulakla dinle, meşâyihiñ sözlerini işitmiş olan kulakla dinleme! Bu sözün konuşulduğu yerde Beyâzid Bistâmî’nin ve onun ‘kendimi takdîs ederim şânım ne yücedir’ gibi sözlerinin ne yeri vardır” derken ona karşı tavrını ortaya koymuştur.

Ona göre Bistâmî, sarhoşluk hâlinde Hz. Muhammed’e uyamazdı. Şems, Hallac’ın kendisini şüpheyeye kaptırdığını, “acaba ben var mıyım?” diye varlığından şüphe beyân edip yakîn mertebesine varamadığını gösterdiğini söyler. Şems’e göre, Hallac, Muhammedî idi, gönlü kırık bir müslüman idi, ama Ene’l-Hak dedi de kendisini doğru dürüst kurtaramadı.” Şems, büyüklerin bu tür sözler söylemesini ayıplar; bu tür sözlerle Hz. Peygamber’e (SAV) uymaktan geri durmalarını, bu sözleri halkın diline düşürmeleri gereksiz görür. “Bu sözleri söyleyenleri köpek bile olsa ya öldürürler ya da tövbe ettirirler” der. Ona göre Hallac, olsa olsa “rûsvaylık üstadı” olur. O, sofı geçinen birisidir ve Cüneyd el-Bağddî’nin “Son başa dönmektir/ o zamanki gibi ibâdet etmektir” gibi sözlerinin kokusunu bile alamamıştır. Beyâzid’in (Kendimi tesbih ederim. Şanım ne yücedir) sözü de Hallac’ın (Ben Hakk’ım) sözü de pervâsızcadır. Hak, zamana bağlı değildir; ölmez.

Şems-i Tebrîzî, sözlerin te’vîlinin büyük iş olduğunu, yani dine uygun olmayan şekilde te’vîl edilmesinin yanlış olduğunu söyler. Meselâ Cüneyd’in “Son, başlangıca dönmektir” sözünün te’vîlinin şöyle olması gerektiğini söyler: “Nasıl ki kul başlangıçta zâhire nibâdet, tesbîh ve tehlîl yapıyor, bunları perde arkasında yapmıyor idiyse, vелеh hâli geldikten sonra da bu ibâdetleri ihtiyârsız olarak yapamaz”. Burada dikkatleri, Şems’in ne kadar dindâr ve sunnî bir sûfî olduğuna çekmek yerinde olur. Şatahât söyliyeni birisini eleştirirken, Necmüddîn Kübrâ’yı (v. 618/1221) bile eleştirmesi bunun bir örneğidir. O: “Dedi ki: Dün anasının karnından çıkmış, bugün ‘Ben Hudâ’yım’ diyor. Falandan dışarı çıkan

Hudâ'dan bizârem. Hudâ, Hudâdır. ...” diyerek Allah hakkında uygunsuz konuşanlar için “Küfür söylemiştir” der. Bu tür söz söyleyenleri kovduğunu ama bununla ne Necmüddîn Kübrâ'yı, ne Hârezm'i, ne de Rey'i kurtaramadığını söylerken Necmüddîn Kübrâ'nın bu tür sözleri onayladığını mı îmâ ediyor, bilemiyoruz. Hattâ, Burhâneddîn Muhakkık Tirmizî'yi (v.642/1244) dahi “namaz kılmama”sından ve kendisine zaman zaman laf atıp “namaz kılman sana perde olmuyor mu” demesinden dolayı eleştirmekte ve Mevlânâ'nın da bunu bildiğini söylemektedir. O kendisinin ise namaz kılmaktan mutlu olduğunu eklemektedir. Namaz ve ibâdetle meşgul olmak mutluluk nişânesidir. Makâlât'ından, bir ara zâhiren namazda yavaş davrandığını ve bu yüzden kendisine “bid'atçı” dendiğini öğrendiğimiz Şems-i Tebrîzî'nin, devamlı üzerinde bulunduğu hal ise, Hakk'ın huzurunda iki büküm olmaktır: “Elif'in dümdüz olduğunu görünce sırtım iki büküm oldu.” Halk arasında dindârlığın diğer bir ölçüsü olan içki içme meselesine bakarsak, o Makâlât'ında Erzurum'da öğretmenlik yaptığı zamanlar içki içmeden duramadığını, içmediği zamanlar felçli gibi bir titremeye tutulduğunu söylemektedir. Ama sonraları bunu hoş karşılamadığını, hattâ huzurunda içilmesini yasakladığını da söylemektedir. Ona göre içki sadece tedâvi amaçlı olarak kullanılabilir.

“Fakirlik tamam olunca, o kişi Allah olur” sözü ona göre boş bir sözdür. Bu söz, bu mânâyâ alındığında küfür değilse, bunu söyleyenle Hıristiyan arasında fark kalmaz. Hz. İsa, Hallâc'dan da Beyâzîd Bistâmî'den de daha latîf bir zât idi. O halde “İsa Allah'dır veya Allah'ın oğludur” diyenleri

de kınamamak gerekirdi. Oysa bu sözün mânâsı: “Fakirlik tamam olunca, Allah'ı bulursun. Yani nefsi ölen herkesin, şeytânı da ölü, kötü huylardan temizlenir ve Allah'a kavuşur” olmalıdır ki söz küfür olmasın. Ama bilinmelidir ki bu kavuşma O'nun zâtına kavuşma değildir; O'nun yoluna girmektir.

Şems-i Tebrîzî, Allah'ın Kurân'da kullarına konuştuğu tarzda konuşmak gerektiğini savunur; zîrâ O'nun üzerinde hiçbir şey yoktur. O'nun sözünün üstünde de hiçbir şey yoktu. Ancak Kur'ân avâm için söylenmiş/indirilmiş olduğundan, emir ve yasaklar cihetinden görüldüğünde bir zevk, havâs açısından bakıldığında bunlarda başka zevk vardır. Onun medresesi budur. O etten yapılmış medresenin muallimi ise büyüktür; ama kim olduğunu söylemesine gerek yoktur. Nitekim ehlullah, “Kalbim bana Rabbimden anlattı” demişlerdir.

Perdelere

Sufilere göre, mârifet yolunun yolcusu bir kul hem ubudiyet/kulluk hem de amel açısından Allah'a yönelişini gerçekleştirdikten sonra tevhîdinin ihlâsı için de yapması gerekenler vardır. Kulun imânında ihlâsı elde edebilmesi için istek ve arzularını terk etmesi Allah'ın dilemesine bağlanması, vahdaniyeti yani Allah ile beraberlik sırrını yakalaması, her şeyi O'nun varlığında görebilmesi gerekmektedir. Bunun bir üst mertebesi de “ferdâ niyeti müşahede etmektir/Tekliği görebilmektir” ki bu da kulun Allah'tan başka varlık görmemesi anlamına gelmektedir.

Şems-i Tebrîzî'ye göre aslında tek perde vardır ki o da varlıktır: “Hak ve halk

arasındaki yedi yüzü aydınlık, yedi yüzü de karanlık olan hicâblar hakkında çok şerhler yapıldı ama hiçbiri gerçeğe iletemedi. Ancak topluluğun yolunu kestiler ve onları, bu perdelerin ötesine geçme hususunda umutsuzluğa düşürdüler. Bütün perdeler aslında tek bir perdedir. O perdenin dışında hiçbir perde yoktur. O perde, bu varlıktır .

Bu durumda, sonradan yaratılan her şey perdedir. “Bütün âlem, perdeler ve sırlardan oluşur. Âdemoğlu dünyaya ayak basınca Arş O’nun perdesi, Kürsî O’nun perdesi, yedi kat gökler O’nun perdesi, yeryüzü O’nun perdesi ve kendi bedeni O’nun perdesi oldu. Hayvânî ruh perdedir. Bunun dışında kutsal perdeler vardır... Böylece hicâb içinde hicâb, perde içinde perde tâ mârifetin olduğu yere kadar...” Hâdis olan/sonradan yaratılan Âdem bir perdedir: “Bil ki Âdem, fakîrin nazarının önünde perdedir. Fakîr ise aşk cevheridir. Aşk cevheri kadîmdir/çok eskidir. Âdem ise daha dünküdür/yeni yaratılmıştır, hâdistir.”

Dünyâyı görmek ve önemsemek de bir perdedir. Ama, Şems, dünyânın kendi gözünde değeri olmadığı için, kendisine perde olamayacağını söyler: “Dünyâ kaç kuruşluk ki bana hicâb olsun yâhut beni örtsün! Bunları söyleyen Şems’in dünyâyı sevmediğini zannetmemek gerekir. O “Dünya müminin zindânıdır” sözünü pek anlamsız bulur ve dünyanın güzel olduğunu vurgular.

Bir de insanın enfüsî perdeleri vardır ki bunların başında insanın kendi nefsi gelir. O serkeş nefsi, ıstırapla terbiye etmelidir ki yola gelsin. Şems: “Istırap insanları iyiliğe nasıl müstaid kılar? Istırap olmasa, enâniyet ona perde olurdu” der.

Diğer önemli perdeler, akıl, gönül ve sırdır. “Akıl, dergâha/eve kadar yol gösterir. Hâneye/oraya gelince, yol gösteremez. Orada akıl perdedir, gönül perdedir, sır perdedir.

İnsana akılı perde olduğu gibi, ilmi de perde olabilir. Şems-i Tebrizî: “Ona kendi ilmi perde oldu” derken bu gerçeğe parmak basar. Burada insanın işine yarayan bir ilim vardır aslında ama: “Bu ilim medresede elde edilemez. Belki altı bin yılda, yani altı kere Nuh Peygamber ömrü boyunca da elde edilemez.”

Şems-i Tebrizî, yanlış bir Vahdet-i Vücut anlayışına sahip olup, Allah’a dâvet eden Hz. Muhammed’in, O’ndan başka bir varlık kabul ettiği için, “perdedâr” olduğunu söyleyeni –ki bu diğer nüshalardan öğrendiğimiz doğru ise İbn Arabî’dir – ise reddeder: “Biri diyordu ki Muhammed bizim perdedârımızdır. Dedim ki: Kendinde gördüğün şeyi Muhammed’de niçin görmüyorsun? Herkes kendisinin perdecisidir. Dedi ki: Mârifetin olduğu yerde dâvet nereyedir? Dedim ki: Nihayet o dâvet O’nun içindir. Bu tasarrufu bırak ki tasarrufun tâ kendisidir. Hem dâvet ediyorsun, hem de dâvet etmemelidir, diyorsun. Ona göre, Allah, Allah’tır, kul da kuldur. Hz. Peygamber’in: “Lîme‘allâhi vaktun lâ yesa‘unî fihime lekün mukarrebun velânebiyyun mürselün (Benim Allah’la bir vaktim var ki o vakitte beni ne mukarreb bir melek ne de gönderilmiş bir peygamber alamaz)” hadîsi Allah’a bir dâvettir ve böyle zamanlar dışında, Allah’tan ayrı olduğunu îmâ eder. Bu hadîste geçen melek-i mukarreb, nebiyy-i mürsel, dört ayrı şeydir. Sâdece bunlar bile Allah’ın varlığı dışındaki varlıkları kabul etmek gerektiğini gösterir.

Perdelerden Kurtulmak

Şems-i Tebrizî, perdelerin kalkması için dindarlığı tavsiye eder: “Rabbine ulaşmayı ümit eden güzel amel işlesin, Rabbine ibâdetle kimseyi ortak koşmasın (Kehf 18/111)” âyetini hatırlatarak: “Perdenin kalkmasını ve O’na kavuşmayı isteyen, güzel ameller işlesin” der. Perdelerin nûru, bu sâlih amelleri yapmaya götürecek olan aşktır. Şems-i Tebrizî, “Allah’ın nûrdan yetmiş perdesi vardır” hadisinde işâret buyrulan kat kat perdelerin nûru, aşktır. Sen hevâyâ ğark olduğun halde nûrun ışığından nasıl söz ediyorsun! Söz ediyorsan, hepsi hevâdır” der. Bu şekilde aşka sahip olanlar, hep yakîn içinde olurlar. Nitekim Hz. Ali: “Perde açılırdı, yakînim daha da artmazdı” demiştir.

Esrâr Dügümünü Çözenler

Allah’ın zâtını örten zulmet ve nûrdan perdeler insana Allah’la arasındaki engeller olarak görünür ve O’na ulaşma ümidini yıkarlar. Hz. Muhammed’in meşrebinde olanlar ise bu hükümden hâriçtirler: İnsan bin yıl kitap okusa, Hz. Mustafâ’nın meşrebinde değilse, bu kitapların da hiçbir faydası olmaz. Öyleyse, bu yolda her şeyden önemli olan Hz. Peygamber’in (a.s.) yoluna girmeyi başarmaktır. “Hz. Peygamber’in (SAV) getirdiği dine uyanlar, esrâr hazînesinin anahtarlarına sâhiptirler. O hazînenin düğümünü çözmek için Muhammed’in elinden ve gönlünden başka bir anahtar yoktur.” Şems, Hz. Peygamber’in yolundan yürüyerek hem bu hayatta hem de dünyâda Allah’ı görmenin mümkün olduğunu söyler ve şöyle izâheder: “Hz.

Peygamberimiz’erûhun güzelliğinden bir haber erişmiş ve rûhu görmüştü. Allah yoluna buradan yürümek gerekir ki O’nu gözle görmek mümkün olsun. Ben diyorum ki hem bu hayatta hem de dünyâda Allah’ı görmek mümkündür. O mücevherin perdeleri varsa, şuaları da vardır; ondan dışarıya bir ışık vurur.” Ancak Allah’ın nûruyla bakanların dışındakilerin düşünceleri, hamâkat ve hicâb içindedir. “Mümin’in ferasetinden sakının. Çünkü o Allah’ın nuruyla bakar” hadîsi de bunun üzerinde durur. Burada hemen belirtmek gerekir ki firâset kulun, gönlün hareketlerini kontrol altında tutarak murâkabe etmesidir. Kim sırrını murâkabe eder, gerekli yerde uyarı ve azarlama ile deġiştirme yapar, Allah’ın nuruyla bakar, itiraz ehlinin göremediklerine kendisinde beliren sırlarla hüküm verirse o kişi ferasetli kişidir. Allah’ın nûruyla bakmak, Peygamberine verdiği nûru yakalamak için onun ardı sıra onun izinden gitmektir. Ama insanın Hz. Peygamber’e uyması o kadar kolay da değildir. Şems-i Tebrizî’nin deyimiyile: “Mutâbaât-ı Muhammed/Muhammed’e uymak şudur ki o Mi’râc’a çıkınca sen de arkasından gitmek için cehd edesin.” Bu cehdin dışında bir yol yoktur zîrâ “Bu türlü bir ilim medresede elde edilemez. Belki altıbin yılda, yani altı kere Nuh Peygamber ömrü boyunca da elde edilemez.”

Sonuç: Mevlânâ, Şems’in Dili Olmak Zorundaydı

Mevlânâ, kesinlikle “Söz ehli” idi. O bu özelliği belki de şeyhi Burhâneddin Muhakkik Tirmizî’den (v. 638/1240) bir mirastı. Çünkü Burhânenndin Muhakkik

Tirmizî şöyle demişti: : “Bende iki haslet vardır: Belâgat ve tasavvufi haller. Belâgatımı Mevlânâ’ya, tasavvufi hallerimi de Salahaddin’e verdim.

Bunun tam tersi bir durum olarak, Şems söz ehli değildi, “suskunluk” ehliydi. Mevlânâ’nın Dîvân’ında onun için “Hâmuş/suskun” sıfatını kullanmasının bir sebebi de bu olsa gerektir. Burada Mevlânâ’nın Şems’i “Hâmuş” olarak tanıtip insanlara da onun gibi olmayı tavsiye ettiğini tekrar hatırlamak gerekir. Ancak, bu suskun Şems, aslında Mevlânâ’ya çok şey söylemekteydi. Nitekim o kaybolduğu zaman Mevlânâ:

O nükteli sözler, o güzel konuşmalar ne oldu? O ilâhî sırlara âşinâ olan akıl ne oldu? (...)

Sana sorduklarına verdiğin o güzel, o tatlı cevapların ne oldu? Artık sustun, söylemekten vazgeçtin! “

diyerek ağıtlar yakmıştı. Şems de kendisinin Mevlânâ’nın ilhâm kaynağı olduğunu biliyordu. Herşeyden önce Mevlânâ’yı çok nâzik bir insan olarak düşünür: “Sen nazıksın, bizim bir çok sözlerimize karşı takat getiremezsin! Benim ağzım unla doludur; dışarı püskürürüm. Sen zayıf düştün, bende de öyle bir kuvvet var ki, daracık bir deri içinde dayanıklı ve dirençliyim. Düşman onun önünde ne kadar daha kuvvetli olursa ancak beni incitir. Sen hep inciniyorsun, zayıf düşüyorsun! Beni binlerce kez incitseler bile daha kuvvetli olmaktan, daha yüce ve kudretli olmaktan başka bir etki yapmaz. Ben cehenneme de, cennete de, pazara da gidebilirim; ama sen nazik ve narınsın, gidemezsin!! İkinci olarak, Mevlânâ’yı insanlara faydalı

bir şekilde konuşuran Şems’tir. Şems, Mevlânâ’nın ilm-i ledunnu kendisine ne ilhâm ediyorsa onu konuştuğunu, bunun halk tarafından nasıl algılandığına bakmadığını ve bu ölçüyü ayarlayanın kendisi olduğunu iddia eder. Şems’in kendisi Hak ilhâmı olan bir hali vardır: Birisini eğitirse, benliğinden kurtarır ve ilerletir. Meselâ insanlar ya ehl-i iş, ya da ehl-i sözdür. Ve Şems insanlar arasından etkili söz söyleyen ehl-i sözler çıkarmak istemektedir. Bu sözler sanki “Ben Mevlânâ’yı böyle bir insan yapacağım” der gibidir.

Bu durumda, Mevlânâ’nın bütün kitaplarına Şems’ten aldığı aşk ve ilhâmın kaynaklık ettiğini söyleyebiliriz. Eflâkî, Mevlânâ’nın Şems’ten ayrıldıktan sonra üzüntü içinde geceler ve gündüzler boyu bî-karar olduğunu ve birçok ilâhî sır ve hikmetli sözler söylediğini söyler. Şems’in ilhâm kaynağı olduğu daha açık olan kitabı ise, herkesin bildiği üzere Dîvân-ı Kebîr’dir. Bu sebeple bu eserin bir adı da Şems tarafından yazılmışlığı ilhâmını veren Dîvân-ı Şems’tir. Çünkü orada onun adı “Hâmuş” olsa da asıl konuşan odur. Bu garip dünyadaki aşk, özlem ve yalnızlığıyla ilgili yaklaşık 40.000 beyitten meydana gelir. Mevlânâ’nın Şems’e duyduğu aşkla ilgili beyitlerle doludur. Burada önemle vurgulanması gereken husus, Şems’in onun ilâhî aşkının metaforu olduğudur. Mevlânâ Dîvân’ında aşk liriklerinin geleneksel formu olan gazeli kullanır. Gazeller 5 ila 12 mısradan oluşur ve şiir boyunca aynı vezinde olur. Mevlânâ şiirlerini coşkunsuzluk halinde yazmıştır ve ilhâm kaynağı Şems’tir. Şems’in 645/1247’deki son kayboluşundan sonra, Mevlânâ acılar içinde evinin bahçesinde dolaşmaya ve gazeller söylemeye başlamış,

bunlar etrafındaki kişilerce yazılmıştır. Sultan Veled, Şems'in kayboluşundan sonra babasının içine düştüğü tutkulu ve kontrol edilemez hali anlatırken onun Zu'n-Nûn gibi mecnûna döndüğünü, gece-gündüz hiç dinlenmediğini söyler. Ve müftî/fetvâ veren iken sarhoş olmuş bir şâire döndüğünü, bu şarabın bildiğimiz şarabla değil nûr şarabı olduğunu, çünkü onun Nûr'a ait olduğunu yazar.

Nicholson, Sultan Veled'in burada Dîvân-i Şems-i Tabrîzî'ye, yâni Şems adına Mevlânâ tarafından yazılıp ona ithâf edilmiş olan gazellere imâda bulunduğunu söyler. Mevlânâ, kendisi ve Şems-i Tebrîzî'nin "bir ruha sahip iki beden" olduklarını söyler. Birbirini seven ruhların bu birleşmesinde, aşkın temel birliği hariç hiç birşey kalmaz. Burada "seven" ve "sevilen" in farklı kimlikleri birbirine karışmıştır. Şiirlerini Dîvân-ı Şems olarak adlandırmakla Mevlânâ, kendisi ve Şems'in aynı ruh olduklarını göstermeye çalışmaktadır. Bize göre Şems bu divânda asılmış gibi görünse de bazı çağdaş araştırmacıların iddia ettiği gibi, bunun sadece bir takma ad olduğunu kabul etmek zorunda değiliz. Bu satırlarının görüşüne göre, orada konuşan Mevlânâ değil, Şems'tir ve Mevlânâ sadece Şems'in, sevgilisinin adına konuşan bir dildir. Bu çok ilginç bir edebî olaya götürür. Tarihte buna benzer bir olay sadece Sokrat ve Plato ilişkisidir ama burada durum tamamen aynı değildir: Sokrat'ın hiç eseri yoktu ama Plato eserlerinde onu konuştu. Mevlânâ ve Şems'in durumunda, sahte ve hayâlî yazar yoktur. Dîvân hiçbir zaman Şems-i Tebrîzî'ye atfedilmemiştir. Zâten Şems, Dîvân yazılmadan önce ölmüştü. Mes'ele Tahallus (takma ad) mes'elesi de değildir. Yâni

Mevlânâ Şems'in adını kendisine takma ad da yapmamıştır. Ancak mistik anlamda böyle olduğu söylenebilir. Çünkü Mevlânâ Şems ve kendisinin/obje ve sujenin aynı olduğunu iddia etmektedir. Ona göre Şems, ilâhî mâşuku temsil eder: Bütün ferdî isimler onda zuhûr etmiş ve sonunda onunla birleşir.

Bu eserinde Mevlânâ Şems, Şems-i Tebrîzî veya Şemsü'l-hakk ve'd-dîn veya Hâmuş/ Suskun mahlaslarını kullanır. Dîvân'da Mevlânâ'nın diğer ünlü hemdemlerinin olan Salâhaddin Zerkub ve Çelebi Hüsâmeddin'in adları yaklaşık 100 defa geçer. Açık olan şu ki o kendisini sevdiği kişilerin dili olarak düşünüyordu. Dîvân'da Mevlânâ kendisini âşık Hz. Süleyman Peygamber'e benzetir: Hz. Süleyman kuşlarının arkadaşı ve onların dilini anlayan, dahası ağızsız dilsiz konuşanların yazı tahtası"ydı:

Bende hem peri aşkı vardır hem de istediğim zaman perileri çağırabiliyorum.

Her kimde peri huyu varsa hemen onu yakalar şişelere kapatırım. Ona efsun okurum, keskin kılıcımı sallaya sallaya onu korkuturum.

Bu işten ötürü de dehşet içindeyim, şaşırıp kalmışım. Hem aklım başımda hem de kendimde değilim. Hem söz söylüyorum, hem susmadayım. Hem susarak, ağızsız, dilsiz olarak konuşanların yazı tahtasıyım.

Mevlânâ, dilinin güzelliğinin sebebini şöyle açıklar:

Bana: "Nasılsın?" diyorsun, nasıl olduğumu ben ne bileyim?

"Nerelisin? Kimlerdensin? Diye soruyorsun, nereli olduğumu, kimlerden olduğumu ben ne bileyim?"

Bana: "Niçin böyle mest olmuşsun, kendinden geçmişsin, hangi kadehten içtin

*Mesnevî'nin girişi.
Khalili Koleksiyonu*

de bu hale geldin?" diye soruyorsun, ben ne bileyim?

"O dudakta ne var ki o dudak yüzünden bu kadar tatlı dillisin?" diyorsun, böyle olduğunu ben ne bileyim?

Bana: "Bu dünya hayatında sağlıklı yaşamaktan ve gençlikten daha hoş, daha iyi ne gördün?" diye soruyorsun, ben ne bileyim? Onun yanağında âb-ı hayât kadar parlak bir ateş gördüm fakat, o nasıl bir şeydi; nerden bileyim?

Eğer ben sen isem, peki sen kimsin? Sen gönlü merhametle, sevgi ile dolu can mısın; ben ne bileyim?

Ben kim oluyorum da böyle düşüncelere dalyorum? Sen gönlü merhametle, sevgi ile dolu bir can mısın; ben ne bileyim?

Bütün bu güzelliklerin kaynağı ise Şems'de temsil bulan aşktır: "Ben Şems-i Tebrizî'nin hallaç yayıyım. Şems'in ateşi hallaç dükkânına düştüğü için Mansûr o aşkı tadmış ve sevine sevine darağacına asılmıştır. "Beni ney gibi feryâda getiren sensin. Beni çeng gibi akord et, seslendir beni!" Mevlânâ, Şems'in kendisine taç ve taht verdiğini, ve onu mânâlar ordusunun baş komutanı yaptığını söyler. Çünkü ona göre, insanı

insan eden aşktır; nabzı aşkla atmayan kişiyi, Eflatun bile olsa eşek saymalıdır. Aşk kanadı olmayan baş, kuyruktan da aşağı ve değersiz bilmelidir.

Burada, söylenen herşeyin onun Allah aşkı ve Allah'la birliğine işaret eden metaforlar olduğuna dikkat etmek gerekir: Şems aslında gerçek sevgili olan Hakk'tır. Sadece O'nun aşkı gerçektir. Diğer aşklar değersiz ve anlamsızdır. Bu sebeple sorar: Neden O'nun yerine yarattıklarına gönül veriyorsun? Yine şöyle der:

Ben aşkı, belâlardan, felaketlerden koruyan bir kale gibi gördüm de bunun için aşka gidiyorum, aşka sığınyorum.

Ben bütün dünya mülkünden vazgeçtim de yalnız senin aşkını seçtim.

Âlemin canı sensin. Kâinatta görünen binlerce varlık, mal- mülk herşey senin yarattığın şeyler.

Ben onlar çokluk halinde ayrı ayrı görmüşüm. Meğer onların hepsi de birmiş, senin eserinmiş.

Şehrimizde niçin sevgili arayayım? Ben padişahlar padişahının dostluğuna ulaştım.

Şems'in Mevlânâ üzerinde manevî bir etkisi olduğu inkâr edilemez. Bu onun Mevlânâ'ya entelektüel etkisi olmadığını göstermez.

Nitekim Mevlânâ Şems'e: "Seninle tanıştıktan sonra bu kitaplar nazarımda pek tatsız kaldı" demiştir." Mesnevî'de Şems'in Makâlât'ından alınma hikâyeler de vardır. Meselâ Mesnevî'de yarım bırakılmış olan üç şehzâde hikâyesinin tamamı Makâlât'ta bulunmaktadır. Kral ve sevdiği kölesi Ayaz, kadınlar hamamındaki erkek, uzağı gören deve hikâyeleri de ortak olan diğer bir hikâyelerdir.

Bazı hikâyelerde de tam tersine Mevlânâ Şems'in referansı olur. Meselâ Şems,

bazen bir "şey anlatırken: "Bunu benden önce Mevlânâ söylemiştir" "Mevlânâ'dan dinlediğim şu temsili, onaltı yıldan beri yadigâr olarak saklarım..." Mevlânâ, Şems'le karşılaştıktan sonra aşk ateşinin kalbinde parlamaya başladığını ve Şems'in kendisine babası, Sultanu'l-ulemâ'nın kitaplarını ve el-Mütenebbi'nin (v. 303/915) Dîvân'ını bir kenara atmasını emrettiğini söyler. Bu kitapları okumasını yasakladığını söyleyebiliriz. Mevlânâ, özellikle babasının kitabı Mâ'ârif'i bütün gece, akşamın erken saatlerinden fecre değin uyumadan okurdu.

Mevlânâ, Şems'in 645/1247'de kaybolmasından sonra, ümmî bir kuyumcuyu, Salaheddin Zerkûb'u hemdem edindi ve onunla on yıl kadar birlikte oldu. Bu da Şems'le ilişkilerinde olduğu gibi bazı dedikodulara sebep oldu. Salâheddin Zerkûb 656/1258'de vefat ettiği zaman, Mevlânâ'nın müridlerinden Çelebi Hüsâmeddin, Allah'ın aynası olan dünyada yeni aşk aynası oldu. Mevlânâ'nın bir şiirinde de dediği gibi "Şarap aynadır; sadece küpü değişti" Yukarıda da belirttiğimiz üzere, Mevlânâ Dîvân'ında bazen Salaheddin Zerkûb ve Çelebi Hüsâmeddin mahlaslarını kullanır. Çelebi Hüsâmeddin'le birlikteliği süresince Mevlânâ, yaklaşık 26.000 beyit olan 6 ciltlik Mesnevî-i Ma'nevî'sini yazdı. Hatta kendisinin de beyan ettiği üzere bu mesnevî'sini Çelebi Hüsâmeddin için yazdı. Eserin bir adının da "Hüsâmnâme" olmasının sebebi budur. Mesnevî'de Çelebi Hüsâmeddin, "Şah", "üstâd", "Allah'ın nûru" gibi kelimelerle övülür. Ama geçek övgü henüz söylenemediği, çünkü onu şehâdet âlemine mahpus kişilere övmenin yanlış olacağı, dünyevî şeylere onu anlatmanın sahte olacağı ve dolayısıyla onun aşk sırrı

gibi saklayıp ruhların meclisinde anlatılacağı belirtilir. Mevlânâ şöyle devam eder: “Övgü, üstün vasıfları saymadan ve cehâlet örtüsünü açmadan oluşur: Güneş ise keşf ve tanımda mâzâdedir. Burada, onun güneş/şems ile karşılaştırıldığını görüyoruz. Açıktır ki bu yeni güneş/şems, Çelebi Hüsâmeddin idi.

Bilindiği gibi Senâî'nin (v. 526/1131) İlahinâme'si (veya Hadîka), Attâr'ın Manîku't-Tayr ve Musîbetnâme'si Mevlânâ'nın müridleri tarafından en çok okunan kitaplardandı. Öyle ki Çelebi Hüsâmeddin Mevlânâ'ya bu eserlerin vezninde bir mesnevî yazmayı teklif etmişti. Mevlânâ da bizzat Mesnevî'sinin Çelebi Hüsâmeddin'in arzusu üzerine yazıldığını belirtir. Mesnevî'nin onun anlayış seviyesine göre yazıldığı da aşağıdaki beyitte belirtilmiştir:

Hadi Arapça'yı bırakıp Farsça konuşalım! Ey su ve çamur, o Türk'ün Hindüsü ol!

Avni Konuk, burada Çelebi Hüsâmeddin'in kastedildiğini belirtir. Ancak, Mesnevî'de birçok yerde hâlâ Şems'e referansta bulunulur. Meselâ kendisini basit bir kamışa benzettiği meşhur beyti “Dinle neyden, nasıl hikâye ediyor, ayrılıklardan nasıl şikâyet ediyor” Şems'ten ayrılığına göndermede bulunmaktadır. Tabii, Şemsten ayrılık da aslında Allah'tan ayrılığı sembolize eden bir motiftir. Ve semâda, bir meditasyon tekniği olmaktan çok, Allah'ın gizli gücünün zuhûrunu sembolize eder: Güneş gökyüzünde dans etmektedir. Allah mihverdir ve bütün kâinat, O'nun emirlerini bekleyen teslimiyet içindeki yarattıkları/ kulları olarak etrafında dönmektedirler...

Mevlânâ, coşkunuğu mistik şiirler ve semâyla ifâde etmiştir. Ama aslında bunlar

onun “zührecebîn”, yâni eğlenceyi seven Anadolu halkının dikkatini çekmek içindi. Burada zühre yıldızının, genelde eğlence yıldızı olarak bilindiğini belirtelim. Selçuklulardan kalma bazı minyatürlerde Mevlânâ'nın kendisinin bu yıldızın tesirinde birisi olarak resmedilmesi ise bir tezattır ve doğruyu yansıtmaz. Mevlâna, bir misyon eriydi: Şems'ten aldığı ilhâm yanında taşkın ve coşkun semâ ve Mesnevî'siyle halkı Allah'a çağırıyordu. Haddizâtında Mevlânâ, Şems'le karşılaşmasından önce de semâ yapıyordu. Sultan Veled, babaannesesi Kirâyibüzürg'ün teşvikiyle babası Mevlânâ'nın semâ yapmaya başladığını, şu kadar var ki semâ sırasında ellerini saldığını, Şems'in ona dönmeyi öğrettiğini belirtir.

Kaynakça

- Abdurrahmân Câmî, Nefahâtül-Üns, trc ve şerh: Lâmiî Çelebî, haz. S. Uludağ-M. Kara, İstanbul: Marifet, 1995.
- Bilgin, Orhan, "Fahredden Irâkî", DİA, XII (Ankara 1995), 84-86.
- Can, Şefik (haz.), Dîvân-ı Kebîr Seçmeler, İstanbul: Ötügen, 2000.
- Fürûzanfer, B., Mevlânâ Celâleddin. trc. F.N. Uzluç, Konya: İl Kültür Müdürlüğü, 2005.
- Gökbulut, Süleyman, Necmeddîn-i Kübra. Hayatı, Eserleri, Görüşleri, İstanbul: İnsan, 2010.
- _____, Harezmi'nin Mesnevî Şerhi. İzmir: Tıbyân, 2013.
- Gölpınarlı, Abdülbâki, Mevlânâ Müzesi Yazmalar Kataloğu. 4 c..Ankara: TTK/Türk Tarih Kurumu, 1971.
- _____, Mevlânâ Celâleddin. İstanbul: İnkilap ve Aka, 1999.
- Konuk, A. Avni, Mesnevî-i Şerîf Şerhi, c. 1, haz. S. Eraydın - M. Tahrâlî. İstanbul: Gelenek, 2004.
- _____. Mesnevî-i Şerîf Şerhi, c. 6, haz. S. Eraydın vd, İstanbul: Kitabevi, 2006.
- Mawlânâ, Jalâl al-Dîn. Mathmawî-i ma'nawî, ed. R.A. Nicholson. London&Leiden: Luzac, 1933.
- _____. Külliyyât-i Şems yâ Dîvân-i Kebîr. 7 c., haz. B. Furûzanfar. Tahran: Dânişgâh-ı Tahrân 1336-1345H. Sh/1957-1966.
- _____. The Mathnawî. trc. R.A. Nicholson. Konya: Metropolitan Municipality, 2008.
- Şems-i Tebrîzî. Makâlât, ts. yy. Mevlânâ Müzeisi Arşivi, no. 2145.
- _____(Şems-i Tebrîzî). Makâlât, trc. M.N. Gencosman, İstanbul: Ataç, 2006.
- Mutanat, R., Abou T-Tayyib al-Mutanabbî, Paris: Adrien-Maisonneuve, 1935
- Nefîsî, Sa'îd. "Mukaddime," Külliyyât-ı Irâkî, haz. S. Nefîsî, Tahran 1335 HŞ/ 1956.
- Nicholson, R.A., Rumi. Poet ve Mystic (1207-1273), London: George Allen ve Unwin Ltd, 1973.
- _____, "Introduction" in: Selected Poems From the Divani Şems-i Tebrîz. Great Britain: Routledge. Taylor Francis Group 1999.
- Önder, Mehmet et al. Mevlâna Bibliyografyası. 2 c.. Ankara: Türkiye İş Bankası 1974.
- Sultan Veled, Mesnevî-i Veledî be bahr-i hafîfma' rûf be Velednâme, haz. Celâl Hümâ, Tahran: Iqbâl, 1355H. Sh/1936.
- _____, İbtidâ-nâme. trc. A. Gölpınarlı. Konya: Konya ve Mülhakatı Eski Eserleri Sevenler Derneği, 2001.
- _____. Intihânâme, haz. Muhammad 'A. Hizânedarlû. Tahran: Laylâ, 1376 H.Ş /1997.
- _____. Intihânâme. trc. Hakkı Eroğlu, elyazması (Osmanlıca). SÜSAM. no. 103 (Şimdi: Selçuk Üniversitesi Kütüphanesinde).
- Şemseddîn Ahmed el-Eflâkî el-Ârifî, Menâkibu'l-ârifin, haz. Tahsin Yazıcı. 2 c. (Ankara: TTK, 1976 (c.1), 1980, (c.2), II, 614
- _____(Şemseddin Ahmed el-Ârifî el-Eflâkî). Ariflerin Menkıbeleri, trc. Tahsin Yazıcı. 2 c.. Genişletilmiş yeni baskı. İstanbul: Remzi, 1986, 1987.
- Uslu, Recep, Selçuklu Topraklarında Müzik, Konya: İl Kültür Müdürlüğü, 2011.
- De Weese, Devin. "Baba KamalJandi ve the Kubravî Tradition among the Turks of Central Asia." Der Islam, vol. 71, no. 1 (1994). 58-94.
- Yazıcı, Tahsin, "Dîvân-ı Kebîr", DİA, IX (İstanbul 1994).

Şems-i Tebrizi Camii ve Kabristanı